

Έθνος και Παγκοσμιοποίηση

Γράφει ο: Ευάγγελος Βενιζέλος

Θα είμαι επιγραμματικός και υπαινικτικός, γιατί όπως αντιλαμβάνεστε το θέμα τίθεται με έναν απόλυτα εξοντωτικά γενικό τρόπο, «Έθνος και Παγκοσμιοποίηση». Θα αντιστρέψω τη σειρά, θα προσπαθήσω να οριοθετήσω την έννοια της παγκοσμιοποίησης, μία έννοια που χρησιμοποιείται με πολύ μεγάλη ευκολία, αλλά που δεν ορίζεται με την ίδια ευκολία. Θα ξεκινήσω λοιπόν με μία προσπάθεια αρνητικού ορισμού.

Εάν επιχειρήσουμε να ορίσουμε την παγκοσμιοποίηση ως ένα φαινόμενο που αφορά πρωτίστως το διεθνές εμπόριο και τις διεθνείς οικονομικές σχέσεις, τότε φοβούμαι ότι θα απογοητευτούμε γιατί όλα τα φαινόμενα που συγκροτούν την οικονομική διάσταση της λεγόμενης παγκοσμιοποίησης είναι παλαιά και μόνιμα φαινόμενα. Θα μπορούσαμε να μιλάμε με τον ίδιο τρόπο και να είμαστε εξίσου έκπληκτοι στις αρχές του 20ού αιώνα, όπως ακριβώς είμαστε έκπληκτοι μπροστά στο φαινόμενο της παγκοσμιοποίησης στις αρχές του 21^{ου} αιώνα. Εάν ως παγκοσμιοποίηση εννοούμε τη διόγκωση των συναλλαγών του διεθνούς εμπορίου, τις λειτουργίες του Παγκόσμιου Οργανισμού Εμπορίου και όχι τα προβλήματα που βλέπουμε να εξελίσσονται μπροστά μας συνήθως επεισοδιακά στο Σιάτλ και άλλες πόλεις τότε δεν θα οδηγηθούμε σε κάποιο εύρημα ιστορικό, πολιτικό και τελικά ιδεολογικό, γιατί το διεθνές εμπόριο παρουσίασε και σε πολλές άλλες περιόδους, όπως είπα προηγουμένως στις αρχές του 20ού, τα τέλη του 19^{ου} αιώνα, περίπου την ίδια εικόνα, μπορεί τότε να κυριαρχούσαν οι εταιρείες..., των ανατολικών και των δυτικώνκαι να μην κυριαρχούσαν πρακτικές και διαρθρώσεις, όπως αυτές που ξέρουμε σήμερα, μπορεί να μην γινόταν λόγος για ηλεκτρονικό εμπόριο, αλλά για ένα απολύτως πραγματικό εμπόριο, βασισμένο ακόμη και στο δουλεμπόριο, αλλά πάντως δεν είναι καθόλου καινούργιο ούτε καθόλου πρωτότυπο το φαινόμενο της διόγκωσης του διεθνούς εμπορίου.

Το ίδιο, από ένα σημείο και μετά, ισχύει για όλο σχεδόν το δεύτερο μισό του 20ού αιώνα ως προς τη διεθνή κίνηση των κεφαλαίων. Η διεθνής κίνηση των κεφαλαίων δεν είναι καθόλου νέο φαινόμενο, δεν είναι φαινόμενο που σηματοδοτεί το τέλος του λεγόμενου σύντομου 20ού αιώνα. Δεν εντάσσεται μέσα στα κριτήρια της περιοδολόγησης που θέλει τον 20ό αιώνα να τελειώνει με την πτώση, τη διάλυση του υπαρκτού σοσιαλισμού και τότε να αρχίζει μία νέα εποχή που ταυτίζεται και με την ψηφιακή εποχή και με την Κοινωνία της Πληροφορίας και έτσι περνάμε σε μία άλλη περίοδο.

Το ίδιο θα μπορούσα να εξηγήσω ότι ισχύει και με το κριτήριο των διεθνών επενδύσεων και με το κριτήριο της παρουσίας ξένου κεφαλαίου σε άλλες χώρες και με τους περιφερειακούς οργανισμούς. Περιφερειακούς οικονομικούς οργανισμούς του τύπου της Ευρωπαϊκής Ένωσης, έχουμε σε πολλές ιστορικές περιόδους, δεν υπάρχει κάποιο στοιχείο πρωτοτυπίας. Ή για να το πω με λίγο πιο προκλητικό τρόπο, μπορεί τα φαινόμενα να το όριζαν ως αποικιοκρατία και ως ιμπεριαλισμό και όχι ως παγκοσμιοποίηση, αλλά στην ουσία τα φαινόμενα ήταν ομόλογα.

Πρέπει λοιπόν να αναζητήσουμε αλλού το καινούργιο, που θα μπορούσε αυτό να εντοπιστεί στον μονοπωλιακό πια χαρακτήρα του διεθνούς πολιτικού συστήματος. Ο μονοπωλικός -και ο μονοπωλιακός υπό τη στενή έννοια του όρου- χαρακτήρας του διεθνούς πολιτικού συστήματος ναι, αυτό είναι ένα στοιχείο το οποίο εμφανίζεται στην πλήρη του ανάπτυξη με το τέλος του σύντομου 20ού αιώνα. Αυτό από μόνο του δεν θα σήμαινε πάρα πολλά πράγματα εάν δεν συνοδευόταν από ορισμένα δευτερεύοντα μεν, αλλά χρήσιμα για το φαινόμενο της παγκοσμιοποίησης, το οποίο κατά τη γνώμη μου είναι πρωτίστως επικοινωνιακό και ιδεολογικό και θα εντόπιζε τα ζητήματα αυτά πρώτον στην καταπληκτική ομοιομορφία του διεθνούς συστήματος ενημέρωσης και δεύτερον στην επιβολή ενός ενιαίου διεθνούς πολιτιστικού μοντέλου, ενός μοντέλου το οποίο δεν είναι απλά δυτικοκεντρικό, γιατί το δυτικοκεντρικό πολιτιστικό παράδειγμα λειτουργεί με τον ίδιο καταπιεστικό τρόπο ιδεολογικά και πολιτικά και σε άλλες περιόδους και πρωτίστως στη μακρά περίοδο της αποικιοκρατίας και γεννά φαινόμενα όπως ο ιδεαλισμός και γενικά η πρόσληψη του μη ... και σε πολλές άλλες περιόδους, το νέο στοιχείο είναι ότι αυτό το ενιαίο διεθνές πολιτιστικό μοντέλο, το ομοιόμορφο διεθνές πολιτιστικό μοντέλο, υποστηρίζεται από ένα επικοινωνιακό σύστημα, το οποίο εμφανίζει χαρακτηριστικά πολύ μεγαλύτερης διάχυσης –όταν αναφέρομαι στον όρο διάχυση εννοώ κυρίως την εξατομίκευση, την πρόσληψη σε ατομική βάση του φαινομένου αυτού που είναι όπως είπα και προηγουμένως προκαταλαμβάνοντάς σας πρωτίστως φαινόμενο ιδεολογικό.

Τα διεθνή πρακτορεία ειδήσεων, η ενοποίηση και η ομοιομορφία της ενημέρωσης, ο διεθνής πολιτικός και ιδεολογικός έλεγχος επί των μηχανισμών ενημέρωσης δεν είναι χαρακτηριστικό του 21^{ου} αιώνα ή των τελών του 20ού αιώνα, δεν είναι χαρακτηριστικό της παγκοσμιοποίησης. Είναι χαρακτηριστικό, όπως είπα και προηγουμένως άλλων περιόδων, το θέμα είναι ακριβώς η διάχυση σε ατομική βάση των φαινομένων αυτών. Μάλιστα, η εξέλιξη της τεχνολογίας, η μετάβαση δηλαδή στην Κοινωνία της Πληροφορίας και την ψηφιακή εποχή, το Διαδίκτυο, όπως ακριβώς και η μετάβαση στη βιομηχανική εποχή εμπεριέχει το σπέρμα της αμφισβήτησης, όπως ακριβώς σε κάθε περίοδο η εξέλιξη της τεχνολογίας παρέχει

τις προϋποθέσεις για την κοινωνική και πολιτική αμφισβήτηση της κατάστασης που διαμορφώνεται, εφόσον μιλάμε για μια ιστορία διαδοχικών καταστάσεων, οι οποίες όμως δεν έχουν μία οικολογική καθαρότητα, διαπλέκονται στην πραγματική τους εξέλιξη. Μπορεί εμείς στην εκ των υστέρων αφήγησή μας να προσπαθούμε να αποδώσουμε τη σειρά τους αυτή με μία μεγαλύτερη καθαρότητα, αλλά στην πράξη δεν συμβαίνει έτσι.

Όπως λοιπόν ακριβώς και στη βιομηχανική επανάσταση έχουμε τις υλικές προϋποθέσεις της αμφισβήτησης των κοινωνικών σχέσεων που δημιουργούνται, έτσι και τώρα το Διαδίκτυο, η διάχυση της ενημέρωσης, όλα αυτά δημιουργούν τις προϋποθέσεις για την πρόσληψη ακόμα και την αμφισβήτηση του φαινομένου αυτού, το οποίο επιμένουμε να το ονομάζουμε παγκοσμιοποίηση.

Η παγκοσμιοποίηση, λοιπόν, πολιτικά, για να αναφερθώ στο μονοπολικό διεθνές πολιτικό σύστημα, μας απασχολεί γιατί μας φέρνει αντιμέτωπους ουσιαστικά με τον τρόπο με τον οποίο οργανώνεται η κυριαρχία. Δηλαδή θέτει με διαφορετικό τρόπο το ζήτημα της κυριαρχίας, όπως πάντα ετίθετο το ζήτημα της κυριαρχίας στο επίκεντρο της συζήτησης για όλες τις μορφές οργάνωσης της διεθνούς κοινότητας. Στο πλαίσιο του πολιτικού παραδείγματος που λέγεται αποικιοκρατία το πρόβλημα είναι η κυριαρχία. Στο πρόβλημα του πολιτικού παραδείγματος που λέγεται ιμπεριαλισμός το πρόβλημα είναι η κυριαρχία. Στο πλαίσιο του πολιτικού και επικοινωνιακού παραδείγματος που λέγεται παγκοσμιοποίηση το πρόβλημα είναι η κυριαρχία και αυτό συνδέει το έθνος, για να είμαι ακριβέστερος το έθνος – κράτος, γιατί προφανώς αυτό εννοούσε και το θέμα, με την παγκοσμιοποίηση.

Γιατί ουσιαστικά το ζητούμενο ήταν πάντοτε η κυριαρχία και με την έννοια της εσωτερικής κυριαρχίας, δηλαδή με την έννοια της δημοκρατίας, με την έννοια του εσωτερικού συσχετισμού των δυνάμεων, με την έννοια της κοινωνικής συνοχής και με την έννοια της εξωτερικής κυριαρχίας, δηλαδή με την έννοια της εθνικής ανεξαρτησίας, που μας φέρνει αντιμέτωπους με τα ίδια τα γενετικά χαρακτηριστικά και με τα ίδια τα συστατικά στοιχεία που έχουν τα κράτη γιατί φυσικά ποια είναι τα στοιχεία που συνθέτουν το φαινόμενο του εθνικού κράτους; Είναι η κυριαρχία πρωτίστως, είναι δηλαδή η ύπαρξη επικράτειας, η ύπαρξη ταυτότητας και η ύπαρξη πολιτικού συστήματος.

Βέβαια τα φαινόμενα μπορεί να είναι ακόμη απλούστερα, μπορεί να είναι το φαινόμενο της οικονομίας, της αγοράς και κανείς δεν αμφισβητεί ότι η έννοια της επικράτειας, έχει όλες αυτές τις διαστάσεις, όπως δεν αμφισβητεί ότι η έννοια της κυριαρχίας έχει όλες αυτές τις διαστάσεις. Αλλά για να απλουστεύσουμε λίγο συμβατικά τη συζήτησή μας, η έννοια του εθνικού κράτους, όπως κορυφώνεται όχι τον 19^ο αιώνα, αλλά τον 20^ο αιώνα, είναι μία έννοια

που αναλύεται εν τέλει σε δύο βασικά στοιχεία: στην πολιτική κυριαρχία και στην πολιτική ταυτότητα.

Αυτά τα δύο στοιχεία λοιπόν τίθενται πράγματι σε αμφισβήτηση. Τίθεται σε αμφισβήτηση η πολιτιστική ταυτότητα για λόγους που είναι προφανείς και που συνδέονται με τον διεθνή μηχανισμό ενημέρωσης και με το ενιαίο, ομοιόμορφο πολιτιστικό μοντέλο και με τη δυτικοκεντρική αντίληψη για όλα αυτά τα θέματα και βεβαίως τίθεται σε αμφισβήτηση η κυριαρχία, καθώς αναδύεται πια και μία διαφορετική αντίληψη για την έννοια της διεθνούς παρέμβασης. Η έννοια της διεθνούς επέμβασης μάλλον, το δικαίωμα της διεθνούς επέμβασης ασκείται με τελείως διαφορετικό τρόπο.

Μπορεί αυτό να μην είχε γίνει αντιληπτό όταν ξεκίνησε η επέμβαση στο Ιράκ το 1990, αλλά φαντάζομαι ότι είναι βαθύτατα αντιληπτό μετά τη διάλυση της τέως Γιουγκοσλαβίας και με βάση τα όσα ακολούθησαν στην περιοχή μας.

Όλα τα άλλα που αφορούν στη γλώσσα, τις πολιτιστικές παραδόσεις, τη νοοτροπία, ουσιαστικά διάφορα απλούστερα ή πιο σύνθετα ιδεολογικά φαινόμενα μπορούν να υποταχθούν σε αυτό το βασικό σχήμα. Το πρόβλημα λοιπόν είναι να απαντήσει κανείς στο ερώτημα πώς είναι δυνατόν να διαχειριστούμε μία προφανή αντίφαση. Την αντίφαση ανάμεσα στην εμφάνιση και την επιβολή της παγκοσμιοποίησης ως μιας νέας κατάστασης που προσπαθούμε να την προσλάβουμε και να την αναλύσουμε και να την ανατρέψουμε ή να την περιορίσουμε και ταυτόχρονα να συνεχίζει να ανθεί το φαινόμενο του εθνικού κράτους. Διότι το τέλος του σύντομου 20ού αιώνα συμπίπτει με τη δημιουργία νέων εθνικών κρατών. Με τη δημιουργία νέων εθνικών κρατών μέσα από τη διάλυση της τέως Σοβιετικής Ένωσης, με τη δημιουργία εθνικών κρατών μέσα από τη διάλυση της τέως Γιουγκοσλαβίας και θα μπορούσε να πολλαπλασιάσει κανείς τα παραδείγματα. Τα τελευταία 30 χρόνια έχουμε μία αύξηση η οποία μπορεί να φτάσει το 20% των κρατών – μελών του ΟΗΕ.

Η διεθνής κοινότητα όμως ούτε προπολεμικά ούτε μεταπολεμικά δεν ήταν δημοκρατικά οργανωμένη. Δηλαδή εάν ορισμένοι νομίζουν ότι και το στοιχείο της παγκοσμιοποίησης ο λιγότερο δημοκρατικός ή αυταρχικός χαρακτήρας του τρόπου οργάνωσης της διεθνούς κοινωνίας, τότε φοβούμαι ότι δεν γνωρίζουν απολύτως τίποτα. Γιατί η μεταπολεμική διεθνής κοινωνία είναι οργανωμένη κατά τρόπο επίσημο και δεδηλωμένο, κατά τρόπο αυταρχικό και ολιγαρχικό. Η ίδια η δομή του Οργανισμού Ηνωμένων Εθνών, η διάκριση ανάμεσα στις αρμοδιότητες και τη σύνθεση της Γενικής Συνέλευσης αφενός και του Συμβουλίου Ασφαλείας αφετέρου, η ίδια η διάκριση των μελών του Συμβουλίου Ασφαλείας σε μόνιμα και μη μόνιμα μέλη και σε τελευταία ανάλυση η θεσμική και πολιτική έκπτωση του ΟΗΕ και η υποκατάστασή του από άλλα συστήματα, τα οποία λειτουργούν κατά περίπτωση έτσι ώστε

να ανακοπεί τυπικά ή εικονικά η νέα αντίληψη για τη διεθνή επέμβαση δείχνει ότι η διεθνής κοινωνία ούτε ήταν ούτε είναι μία δημοκρατικά οργανωμένη κοινωνία. Άρα δεν είναι στοιχείο του ορισμού της παγκοσμιοποίησης η μετάβαση από μία δημοκρατικά σε μία μη δημοκρατικά οργανωμένη διεθνή κοινωνία.

Πρέπει λοιπόν να δει κανείς πιο είναι το ζητούμενο, σε τελευταία ανάλυση, μέσα από αυτήν την υποθετική, φαντάζομαι, τελικά αντιπαράθεση ανάμεσα σε αυτό που λέγεται εθνικό κράτος, ως μορφή οργάνωσης της κοινωνίας, ως μορφή οργάνωσης της οικονομίας, ως μορφή οργάνωσης των διεθνών οικονομικών σχέσεων, ως μορφή οργάνωσης της πολιτικής κυριαρχίας και την παγκοσμιοποίηση ως μια άλλη μορφή όλων αυτών των φαινομένων.

Η εντύπωσή μου είναι ότι το φαινόμενο δεν έχει ολοκληρωθεί και ότι στη φάση αυτή διανύουμε τη μετάβαση από την εθνική κλίμακα και την περιφερειακή κλίμακα, η οποία όμως δεν διαφέρει σε τίποτα διαχρονικά από το επίπεδο του εθνικού κράτους. Όλα τα προβλήματα της οργάνωσης του εθνικού κράτους, της οργάνωσης μιας εθνικής οικονομίας, της σχέσης μεταξύ κράτους και οικονομίας και ιδίως μέσα από τις μορφές του οικονομικού παρεμβατισμού που έχει το κοινωνικό κράτος στην περίοδο –ας πούμε- μέχρι τον Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο, τα ίδια αυτά θέματα εμφανίζονται ανυψωμένα σε ένα περιφερειακό επίπεδο αίφνης, αυτό της Ευρωπαϊκής Ένωσης, αλλά είναι διαχρονικά τα ίδια φαινόμενα. Δηλαδή αυτή τη στιγμή η αντιπαράθεση Ευρωπαϊκής Ένωσης – Ηνωμένων Πολιτειών στο πλαίσιο του Παγκόσμιου Οργανισμού Εμπορίου για τα όποια προβλήματα στο διεθνές εμπόριο είναι ένα φαινόμενο το οποίο δεν διαφέρει σε τίποτα από αυτό που υπήρχε στην εθνική κλίμακα, διαφέρει στην κλίμακα, δεν διαφέρει στα διαρθρωτικά του χαρακτηριστικά. Και γι' αυτό πιστεύω ότι δεν έχουμε πλήρως συνειδητοποιήσει την μετάβαση από το μοντέλο οργάνωσης της διεθνούς κοινωνία που λέγεται εθνικό κράτος στο μοντέλο που λέγεται παγκοσμιοποίηση.

Φοβούμαι ότι όταν το συνειδητοποιήσουμε θα είναι πλέον πάρα πολύ αργά γιατί δεν θα έχουμε την ικανότητα να οργανώσουμε πολιτικές απαντήσεις ως προς το ζήτημα της ταυτότητας και της κυριαρχίας. Άρα λοιπόν κατά τη γνώμη μου, πέρα από οποιαδήποτε προσπάθεια περαιτέρω ανάδειξης και καλύτερου ορισμού των εννοιών, δηλαδή καλύτερης προώθησης και αντίληψης των καταστάσεων, προέχει να θέσουμε ένα πρόταγμα, ένα πολιτικό και ταυτόχρονα ιδεολογικό πρόταγμα. Αυτή είναι άλλωστε η δουλειά η δική μας και φαντάζομαι ότι για αυτό μας φωνάξατε, αλλιώς θα μπορούσατε να δείτε και μόνοι σας όλα τα υπόλοιπα.

Το πολιτικό και ιδεολογικό πρόταγμα δεν αφορά την αποδοχή των πραγματικοτήτων, αλλά τον τρόπο με τον οποίο μία κοινωνία που πρέπει να είναι δημοκρατική σε όλα τα επίπεδά της -εθνικό, περιφερειακό.

Για να το πω διαφορετικά, αυτό που λέγεται δημοκρατία, αυτό που λέγεται κοινωνικό κράτος, δηλαδή αυτό που λέγεται τελικά πολιτικό, πολιτιστικό, κοινωνικό και οικονομικό μοντέλο ευρωπαϊκού τύπου του 20ού αιώνα είναι μία πολιτιστική επεξεργασία. Είναι δευτερογενές φαινόμενο, είναι μία εκλέπτυνση, είναι μία διαρκής προσπάθεια ανακοπής της φυσικής ροής. Η φυσική ροή είναι να προτάσσεται και να επιβάλλεται το οικονομικό στοιχείο, να επιβάλλεται ένα στοιχείο αυταρχικό, να επιβάλλεται ένα στοιχείο το οποίο δεν έχει όλα αυτά τα χαρακτηριστικά του πολιτιστικού εν τέλει ... που είναι οικονομικό, κοινωνικό και πολιτιστικό μοντέλο της ευρωπαϊκής Ευρώπης του 20ού αιώνα και όταν λέω της Ευρώπης εννοώ άλλοτε τη Μεγάλη Ευρώπη και άλλοτε την Ευρωπαϊκή Ένωση.

Το ζητούμενο λοιπόν κατά τη γνώμη μου είναι κωδικοποιήσει κανείς την παγκοσμιοποίηση, δηλαδή να εγκαθιδρύσει εκείνες τις δομές, εκείνους τους θεσμούς, εκείνες τις εγγυήσεις σε διεθνές επίπεδο που μπορούν να θέσουν υπό μερικό έστω δημοκρατικό και τελικά κοινωνικό έλεγχο εξελίξεις, οι οποίες λόγω της τεχνολογικής τους βάσης δεν είναι δυνατόν να ανακοπούν, αλλά πρέπει να ελεγχθούν, που δεν είναι δυνατόν να «απαγορευθούν», αλλά πρέπει να ελεγχθούν.